

6. Juldiz A., Aliya T. Designing Needs Analysis Questionnaire for ESP Learners. //Multidisciplinary Journal of Science and Technology. 2025. T. 5. №. 6. – P. 2329-2334.
7. Nimasari P, Mufanti R., Gestant R. Designing English For Specific Purpose Materials: A Preliminary Coursebook Product for Informatics Engineering Context. // Journal of English Educators Society. 4(2):61. 2019.
8. Nurlibaeva N., Tajieva A. The Specifics of Teaching English to Medical Students//Modern Science and Research. 2024. T. 3. №. 2. – P. 589-594.
9. Rachmawati D. L., Irawan N. Integrating digital technologies in ESP classroom: A comprehensive overview of current practices and pedagogical implications //International Journal of Pedagogical Language, Literature, and Cultural Studies (i-Plural). 2024. T. 1. №. 3. – P. 27-35.
10. Wang Z., Na H. Multimedia Technology Based Interactive Translation Learning for Students. ACM Transactions on Asian and Low-Resource Language Information Processing. 2023.

REZYUME. Ushbu maqola o'quv jarayoni ishtirokchilarining darsliklardan raqamli o'quv vositalariga o'tishga bo'lgan munosabatini o'rganadi. Eskirgan statik materiallardan dinamik yuqori samarali texnologik ilovalarga o'tish nafaqat o'quv jarayonini modernizatsiya qiladi, balki ESP kurslarini xalqaro standartlarga muvofiq professional ehtiyojlarga moslashtiradi.

РЕЗЮМЕ. В статье исследуется отношение участников учебного процесса к переходу от учебников к цифровым образовательным инструментам. Переход от устаревших статичных материалов к динамичным и высокоэффективным технологическим приложениям не только модернизирует образовательный процесс, но и адаптирует курсы ESP к профессиональным потребностям в соответствии с международными стандартами.

SUMMARY. This article explores the attitudes of the participants of the learning process to the transformation from textbooks to digital learning tools. The transformation from outdated static materials to dynamic high effective technological applications not only modernizes the educational process but also aligns ESP courses with professional needs in accordance with the international standards.

NUTQI TO'LIQ RIVOJLANMAGAN MAKTABGACHA YOSHDAI BOLALAR BILAN KORREKSION-RIVOJLANTIRUVCHI ISHLARDA LOGOPEDIK RITMIKANING AHAMIYATI

A.J.Tajimuratov – *assistent o'qituvchi*

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: logopedik ritmika, umumiy nutq kechikishi, nutq va nutqiy bo'lmagan funksiyalarni korrektsiya qilish, kichik maktabgacha yosh.

Ключевые слова: логопедическая ритмика, общее недоразвитие речи, коррекция речевых и неречевых функций, младший дошкольный возраст.

Key words: logopedic rhythemics, general speech underdevelopment, correction of speech and non-speech functions, younger preschool age.

Kirish. Zamonaviy maxsus adabiyotlarda maktabgacha yoshdagi bolalardagi umumiy nutq rivojlanishining kechikishi nutqiy nuqsonning darajasi, tuzilishi va paydo bo'lish mexanizmi bo'yicha bir xil bo'lmagan turli holatlar guruhiga qaraladi. Umumiy nutq kechikkan bolalarning sezgi va psixomotor sohalarining kamchiliklari nafaqat yoshga xos xususiyatlar, balki bosh miya po'stlog'ining, jumladan nutq-eshtitish va nutq-harakat zonalarining organik shikastlanish oqibatlarini bilan ham izohlanadi.

Mahalliy tadqiqotchilar tomonidan nutqning to'liq rivojlanmaganligining namoyon bo'lishi asosan katta maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda keng o'rganilgan. Biroq, kichik maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq va nutqiy bo'lmagan funksiyalarning rivojlanishiga hamda ularni korrektsiya qilish usullariga oid maxsus ma'lumotlar deyarli mavjud emas. Shu bilan birga, kichik maktabgacha yoshdagi bolalarni chuqurroq o'rganish zarur, chunki aynan shu davrda situatsiyadan tashqari kognitiv muloqot shakllanadi: bir tomondan, nutq bolaning kattalar va tengdoshlari bilan muloqot qilishining asosiy vositasiga aylanadi, ikkinchi tomondan esa psixik funksiyalarni boshqarish vositasi bo'ladi (L.S.Vygotskiy [6]).

Shu bois, bolalar uchun yanada samarali va ularni qiziqitira oladigan nutq tuzatish shakllarini izlab topish zarur. Shunday vositalardan biri – bu logopedik ritmika, ya'ni logoritmika bo'lib, u bolalar salomatligini mustahkamlash, saqlab qolish hamda turli nutq

buzilishlarini bartaraf etishga qaratilgan korreksion faoliyatni o'z ichiga oladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Nutq funksiyasining kechikishi bilan og'rikan kichik maktabgacha yoshdagi bolalar duch keladigan polimodal muloqot va o'rganishdagi qiyinchiliklar korreksion-ta'limiy ishda kompleks ta'sir choralari qo'llash zaruratini vujudga keltiradi. Kompleks usulning muhim bo'g'inlaridan biri — logopedik ritmika bo'lib, u kinezoterapiya vositalari, logopedik korrektsiya va musiqiy-ritmik faoliyatning sintezi sifatida namoyon bo'ladi (V.A.Griner, N.S.Samoylenko [8]).

Umumiy nutq rivojlanishida kechikkan kichik maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq va nutq bo'lmagan buzilishlarni korrektsiya qilishda logopedik ritmikani noxos usul sifatida qo'llash maqsadga muvofiqdir, chunki:

Nutq tizimi ontogenetik, anatomik va funksional jihatdan harakat tizimi bilan yaqin bog'liqdir I.P.Pavlov [12], P.K.Anohin [1], N.A.Bernshteyn [2], A.V.Zaporozhets [10].

Musiqasi psixik rivojlanish, xususan psixomotor va nutq rivojlanishining qo'shimcha stimulyatori hisoblanadi. Musiqasi va nutq eshitishining rivojlanishidagi o'zaro bog'liqlik musiqasi va nutqning yagona intonatsion tabiatiga asoslanadi V.N.Bekhterev [3].

Biz tomonidan umumiy nutq kechikishining patogenetik mexanizmini o'rganish va kichik maktabgacha yoshdagi nutq rivojlanishida kechikish bo'lgan bolalarning buzilgan

sezgi va psixomotor funksiyalarini rivojlantirish hamda koreksiya qilish orqali ularning kommunikativ-nutqiy qiyinchiliklarini yengishga qaratilgan logoritmik ta'sir tizimini ishlab chiqish maqsadida tadqiqot tashkil etildi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda bog'chalarda tarbiyalanayotgan 3 dan 4 yoshgacha bo'lgan 190 nafar bola ishtirok etdi. Eksperimental guruhga kompensatsion turdagi bog'cha tarbiyalanuvchilari kirib, jami 87 nafar boladan iborat bo'lib, ulardan 26 nafari qiz, 61 nafari o'g'il bola edi, o'rtacha yoshi 3 yil 6 oy atrofida edi. Barcha bolalarda nutq rivojining birinchi, ikkinchi va uchinchi darajalariga mansub umumiy nutq kechikishi kuzatilgan (R.E. Levina [11] tasnifiga ko'ra), eshitish normasi va dastlabki aqliy qobiliyat saqlangan edi.

Biz quyidagi funksiyalarni o'rgandik: qabul qilish (taktile, vizual, eshitish); vizual-makonsal tasavvurlar; motorika (umumiy, mayda, artikulyatsion); nutq bo'lmagan nafas olish; impressiv nutq (impressiv lug'at, so'zlarning grammatik shakllarini tushunish, fonematik qabul qilish); ekspressiv nutq (nutqning umumiy xususiyati, ekspressiv lug'at, so'zlarning grammatik shakllarini qo'llash, tovush-bo'lak tuzilishi, tovush chiqarish, ovoz funktsiyasi, nutqning tempo-ritmik xususiyatlari); artikulyatsion apparat tuzilishi; kommunikativ kompetensiya (o'yin faoliyatining xarakteri, shaxsiy kommunikativ xususiyatlar, kommunikatsiya vositalari, dominant muloqot shakli). Shuningdek, tarbiyalanuvchilarning anamnezi ham o'rganildi.

Tahlil va natijalar. Nutq bo'lmagan va nutqiy topshiriqlar materiali tanlab olinishi og'zaki va noog'zaki rivojlanishning ontogenetik xususiyatlari hamda 3 yoshdan 4 yoshgacha bo'lgan bolalarning motivatsion-ehtiyoj sohalari hisobga olinib amalga oshirildi. Ma'lumotlarni miqdoriy qayta ishlash uchun bolalarning nutq bo'lmagan va nutqiy psixik funksiyalarini egallash darajasini yuqoridan pastga qarab baholash mezonlaridan foydalanildi, bu baholar shartli ballarda ifodalandi: 3, 2, 1, 0.

Intellektual, nevrologik, somatik, erta nutqiy va psixomotor rivojlanishga oid anamnestic ma'lumotlar tarbiyalanuvchilarning tibbiy kartalarini o'rganish hamda ota-onalar bilan suhbatlar asosida yig'ildi. Eksperimental guruhda anamnestic xususiyatlarning salbiy yetakchisi sifatida erta nutqiy rivojlanish ko'rsatkichi ajralib turdi.

Bundan tashqari, eksperimental guruhdagi bolalarda deyarli barcha turdagi patologiyalar kuzatildi; faqat oftalmologiya va otorinolaringologiya bo'yicha guruhlar orasida sezilarli farqlar aniqlanmadi.

Korreksion va ko'p omilli tahlil shuni ko'rsatadiki, kommunikativ-nutqiy va psixomotor faoliyatdagi eng og'ir va barqaror chetlanishlar, odatda, homiladorlik davrida, tug'ruq jarayonida yoki bolaning hayotining ilk yillarida ta'sir qiluvchi turli patogen omillar natijasida miya tuzilmalarining shikastlanishi yoki yetilish jarayonining buzilishi oqibatida yuzaga keladi.

Kommunikativ-nutqiy rivojlanishdagi chetlanishlar bilan salbiy muhit va oilaviy tarbiyaning noxush xususiyatlari o'rtasida aniqlangan korrelyatsion bog'liqliklar shuni ko'rsatadiki, kichik maktabgacha yoshda muloqotga bo'lgan ehtiyoj hamda og'zaki muloqot vositalarining ortib borish sur'ati bolaning erta yoshda bog'lanish munosabatlari va emotsional qo'llab-quvvatlashning shakllanishiga bevosita bog'liqdir.

Ushbu bolalar kompensatsion yo'nalishdagi bolalar bog'chalarida nazarda tutilgan psixologik-pedagogik va tibbiy yordamni olishdi, shuningdek, o'quv yili davomida muallif tomonidan ishlab chiqilgan tizim asosida logoritmik mashg'ulotlarda qatnashishdi.

Kichik yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalarda turli nutqiy va nutqqa bog'liq bo'lmagan buzilishlarni korreksiyalash maqsadida logopedik ritmika mashg'ulotlariga quyidagi bo'limlar kiritildi: musiqiy faoliyat, nutq-harakat o'yinlari va mashqlari, raqs va ritmik mashqlar, emotsional-kommunikativ trening.

1-bo'lim. Musiqiy faoliyat.

Ushbu bo'lim ko'rish, eshitish va taktil sezgilarni faollashtirishga yo'naltirilgan.

Vokal musiqiy faoliyat — bu tovush apparatini rivojlantirishga mo'ljallangan o'yinlar (fonopedik mashqlar), harakatlar bilan kuylash va tonallikka mos kuylarga jo'r bo'lishdir.

Instrumental musiqiy faoliyat — bu musiqa asboblari yoki ularning o'rnini bosuvchi vositalarda chalish, adabiy matnlarni ritmik va melodik jo'rlikda ijro etish, shuningdek, musiqiy va adabiy asarlarning kayfiyatini asboblarning xos tovushlari orqali ifodalashni o'z ichiga oladi.

2-bo'lim. Nutq-harakatli o'yinlar va mashqlar.

Ushbu mashg'ulotlar og'zaki eslab qolishni faollashtirishga, eshituv obrazlarini aniqroq shakllantirishga hamda bog'liqlikda nutq rivojiga xizmat qiladi.

Nafas va artikulyatsiya bo'yicha trening — bu to'g'ri fiziologik va nutqiy nafas olishni shakllantirish, shuningdek, nutq tizimining artikulyatsion komponenti uchun asos vazifasini bajaradi.

O'yin orqali massaj va barmoq gimnastikasi — bu nozik motorika, nutq motorikasi va fazoviy muvofiqlikni rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, ortiqcha mushak va emotsional zo'riqishni kamaytirishga yordam beradi.

Nutqiy o'yinlar va roli she'rlar esa nutqning prosodik komponentlarini — ritmika, intonatsion ifodaviylikni rivojlantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

3-bo'lim. Raqs-ritmik mashqlar.

Ushbu mashqlar ishtirokchilarning o'z tanasining plastiklik imkoniyatlari va ritmik qobiliyatlari haqidagi tasavvurlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

O'yin-gimnastika tana sxemasida yo'nalishni aniqlashga, muayyan mushak guruhlarini rivojlantirishga, harakatlar muvofiqligini (koordinatsiyasini), ko'rish-fazoviy tasavvurlarni shakllantirishga hamda mushaklar tonusini muvofiqlashtirishga yordam beradi.

O'yin-ritmika harakatlarning silliqligi va muvofiqligini, ritmik qobiliyatlarni shakllantiradi, shuningdek, musiqiy asarlarning xarakterini harakatlar orqali nozik his qilish va ifodalashni o'rgatadi.

4-bo'lim. Emotsional-kommunikativ trening.

Ushbu bo'limga asosiy emotsiyalarni (qo'rquv, quvonch, qayg'u, g'azab, jahldorlik, qiziqish, xotirjamlik) anglash va ularni og'zaki va og'zaki bo'lmagan vositalar orqali ifodalashga qaratilgan o'yin shaklidagi mashqlar kiradi. Shu bilan birga, bu mashqlar empatiya va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kommunikativ o'yinlar va mashqlar, jumladan, doira o'yinlari, juftlikdagi massaj elementlari, bolaning muloqotdagi yangi bosqichga o'tishiga yordam beradi.

Mimika, pantomima va vokal mimika asosidagi etyudlar — bu ekspressiv (ifodali) reaksiyalar tajribasini boyitadi.

Relaksatsion mashqlar esa mushak va emotsional zo‘riqishni kamaytirishga qaratilgan bo‘lib, destruktiv emotsiyalar va harakatlarni yaxshiroq nazorat qilishga, o‘z-o‘zini boshqarish (self-regulation) ko‘nikmasini shakllantirishga yordam beradi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, Nazorat eksperimenti davomida barcha guruh bolalariga o‘quv yili boshida qo‘llanilgan testlar aynan o‘sha ko‘rsatmalar bilan qayta takrorlandi.

Eksperimental guruh bolalari quyidagi ko‘rsatkichlar bo‘yicha 1-nazorat guruhidagi tengdoshlariga nisbatan sezilarli ustunlikni namoyon etdilar:

-eshituv idroki,

-ko‘rish-fazoviy gnozis va praksis,
-umumiy, mayda va artikulyatsion motorika,
-nutqqa aloqador bo‘lmagan nafas olish,
-impressiv (tushunilgan) lug‘at boyligi,
-tovush talaffuzi,
-nutqning tezlik-ritmik xususiyatlari.

Shu tariqa, nazorat eksperimenti natijalari muallif tomonidan taklif etilgan metodikaning samaradorligini tasdiqladi.

Biroq eksperimental guruhdagi bolalar birgina o‘quv yili davomida nutqi normal rivojlangan tengdoshlaridan ortda qolishni to‘liq bartaraf eta olmadilar.

Bu esa shuni ko‘rsatadiki, organik asosli va murakkab patogenezi nutqiy buzilishlarni tuzatish jarayoni murakkab bo‘lib, 2-3 yil davomida kompleks yondashuvni talab qiladi.

Adabiyotlar

1. Анохин П.К. Избранные труды. Философские аспекты теории функциональной системы. – Москва: «Наука», 1978.
2. Бернштейн Н.А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности. – Москва: «Медицина», 1966.
3. Бехтерев В.Н. Значение музыки в эстетическом воспитании ребенка с первых дней его детства. – Москва: 1916.
4. Волкова Г.А. Логопедическая ритмика. – Москва: «Владос», 2003.
5. Волкова Г.А. Методика психолого-логопедического обследования детей с нарушениями речи. Вопросы дифференциальной диагностики. – Санкт-Петербург: Детство-Пресс, 2003.
6. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии. – Санкт-Петербург: «Союз», 2004.
7. Гвоздев А.Н. Вопросы изучения детской речи. – Санкт-Петербург: Детство-Пресс, 2007.
8. Гринер В.А., Самойленко Н. С. Логопедическая ритмика. – Москва: «Учпедгиз», 1941.
9. Жукова Н.С., Мастюкова Е. М., Филичева Т. Б. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников. – Москва: «Просвещение», 1990.
10. Запорожец А. В. Развитие произвольных движений. // Избранные психологические труды: В 2 т. – Москва: Педагогика, 1986. Т. II. –С. 286.

REZYUME. Maqolada umumiy nutqning kechikishining patogenetik mexanizmini nazariy va empirik tadqiq qilish natijalari hamda muallif tomonidan ishlab chiqilgan logoritmik ta’sir tizimi taqdim etilgan. Kichik maktabgacha yoshdagi bolalarda umumiy nutq kechikishini yengishda logopedik ritmikaning korektsion-rivojlantiruvchi ishlar kompleksida qo‘llanilish samaradorligi tahlil qilingan.

РЕЗЮМЕ. В статье представлены результаты теоретического и эмпирического изучения патогенетического механизма общего недоразвития речи, разработанная автором оригинальная система логоритмического воздействия. Анализируется эффективность использования логопедической ритмики в комплексе коррекционно-развивающей работы по преодолению общего недоразвития речи у детей младшего дошкольного возраста.

SUMMARY. The article presents the results of theoretical and empirical studies on the pathogenetic mechanism of general speech underdevelopment, as well as an original system of logorhythmic intervention developed by the author. The effectiveness of using logopedic rhythmics as part of a comprehensive corrective and developmental approach is analyzed to overcoming general speech underdevelopment in younger preschool children.